

УДК 159.9.072

В. А. ГРІШКО-ДУНАЄВСЬКА,

*старший викладач кафедри англійської мови Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький*

Н. М. УСАЧЕК,

*кандидат педагогічних наук, викладач кафедри англійської мови
Національної академії Державної прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

РОЛЬ ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩОМУ ВІЙСЬКОВОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті розглянуто психологічні особливості розвитку внутрішнього мовлення, встановлено його зв'язок з процесами мислення під час вивчення іноземної мови у вищому військовому навчальному закладі. Визначена роль розвитку внутрішнього мовлення як важливого критерію формування комунікативної компетентності майбутніх військовослужбовців.

Ключові слова: *внутрішнє та зовнішнє мовлення, процеси мислення, іноземна мова, навчальна група, вищий військовий навчальний заклад.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний рівень розвитку українського суспільства, демократизація усіх сторін його життя, зміна військово-політичної обстановки на державному кордоні в зв'язку з ускладненням міграційної ситуації, зокрема, через військові конфлікти та поширення тероризму у світі висувають усе більш високі вимоги до підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, а саме у сфері оволодіння іноземними мовами.

Від перших виявів наукового інтересу до проблеми внутрішнього мовлення минуло понад сто років. І хоч на шляху їх дослідження стоять ще неперевані методичні труднощі внутрішнього мислення та мовлення, по-

роджувані самою природою, світова психологія намагалась розкрити принципові засади для наукового пояснення досліджуваних явищ. Виходячи з характеристик внутрішнього мовлення, із його функціональної своєрідності, слід вважати ним і всю ту мовну діяльність, яка здійснює психологічно внутрішні функції, функції внутрішньої роботи думки в широкому її розумінні. Цим просліджується чітка межа між внутрішньою й іншими видами мовної діяльності: отже, в світлі цього не витримують критики спроби заперечення поділу мовлення на зовнішнє та внутрішнє.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Про психологічний контекст і його місце в процесах розуміння неодноразово зазначав Л. С. Виготський, намагаючись довести “чисту й абсолютну предикативність” внутрішнього мовлення [2]. Варто зазначити також про значні внески у дослідження проблеми внутрішнього мовлення таких видатних науковців-психологів: А. Біне, А. Валлона, Б. Ф. Баєва, І. А. Зимньої, Л. Р. Лурії, Т. І. Левченко, П. Р. Чамати, Т. С. Костюка та багато інших. Як показали дослідження А. Н. Соколова, мовні кінестезії є (і причому не єдиним) показником участі внутрішнього мовлення в розумовій діяльності, зокрема під час вивчення іноземної мови [6].

Цікаво, що на запитання, чи залежить від конкретної мови мислення її носіїв, відомі психолінгвісти Сепір і Ворф відповідають на це позитивно. За Сепіром “мовні норми нашого суспільства сприяють певному вибору інтерпретації”. Загалом між змістом розумової діяльності, зокрема ступенем насиченості її чуттєво-образними компонентами і функціональним навантаженням внутрішнього мовлення існує пряма залежність. У зв’язку з цим слід зазначити, що положення про нерозривну єдність мислення і мови не означає абсолютно необхідної і однакової участі мовлення під час будь-якого процесу мислення [4].

Вторинність внутрішнього мовлення відносно зовнішнього, походження із зовнішнього – це істина, яка майже не потребує доказів. Нагадаємо, що мовлення – це конкретне застосування мови для висловлення думок, почуттів і настроїв. Мовлення є явищем психічним. Воно завжди індивідуальне і суб’єктивне. Мовлення кожної людини відрізняється вимовою, структурою речень, виразністю та іншими характеристиками.

Метою статті є визначення ролі внутрішнього мовлення в процесі вивчення іноземної мови та його незаперечного зв’язку з мисленням.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес вербального спілкування забезпечується механізмами програмування мовленнєвого ви-

словлювання, побудови синтаксичної структури речення, “озвучення” слів. Особливим різновидом мовленнєвої діяльності є внутрішнє мовлення. Внутрішнє мовлення тісно пов’язане з мисленням, оскільки бере участь у фазах планування та виконання діяльності. Внутрішнє мовлення характеризується фрагментарністю та уривчастістю, оскільки себе ми розуміємо з “півслова”. Воно формується на основі зовнішнього мовлення, а отже, також має соціальне походження. Процес переходу зовнішнього мовлення у внутрішнє називаємо інтеріоризацією мовлення, а зворотній – внутрішнього у зовнішнє – екстеріоризацією мовлення. Екстеріоризація мовлення потребує значного тренування, оскільки те, що зрозуміло собі, не завжди легко вербалізувати, сформулювати думку, яка була б зрозуміла всім [6].

Відомо, що дитина не навчиться розмовляти, навіть розуміти слова, доки не почує живої розмовної мови. Вона оволодіває мовою тільки в мовному оточенні, засвоюючи її від людей, які вже володіють мовою.

Ми розуміємо, що участь внутрішнього мовлення в процесах мислення тісно пов’язана зі змістом розумової діяльності. І якщо, розумова діяльність являє собою оперування абстрактним матеріалом, який не має безпосереднього зв’язку з наочністю, єдиною формою існування розумових дій залишається внутрішнє мовлення. У зв’язку з цим мовний процес стає більш “ущільненим”, “конденсованим”, високим виявляється функціональне навантаження внутрішнього мовлення.

Більший чи, навпаки, менший зв’язок розумового матеріалу з наочною опорою позначається і на структурно-граматичних особливостях внутрішнього мовлення. За наявності в мисленні наочної опори помічається тенденція до більшого скорочення внутрішнього мовлення, при відсутності такої опори – тенденція до його розгортання, оскільки робота думки в такому разі являє собою оперування виключно словесним змістом [3].

Хоч внутрішнє мислення має свої специфічні особливості, які не впливають з норм граматики й стилістики тієї мови, на основі якої воно розгортається, внутрішнє та зовнішнє мовлення – не дві ізольовані одна від одної діяльності. Вони щільно перетинаються, як у своєму виникненні, так і у функціонуванні. Єдність внутрішнього і зовнішнього мовлення являє собою вже звичайний акт спілкування – мовлення, розраховане на сприймання співбесідником. У цьому акті істотну роль відіграє внутрішнє мовлення, в якому реалізується установка на об’єктивацію. Внутрішнє мовлення є необхідною умовою зовнішнього, підготує його план і зміст. Але стверджуючи це, слід мати на увазі, що установка на об’єктивацію чи, на-

впаки, функція підготовки зовнішнього мовлення найповніше реалізується у внутрішньому мовленні тоді, коли останнє набуває розгорнутої форми, форми внутрішнього говоріння, тобто максимально зближається за своєю структурою і звичайним голосним мовленням. Ця тенденція внутрішнього мовлення тим ближче підходить до зовнішнього, чим щільніше пов'язане воно з ним у поведінці, і набуває цілком тотожної із зовнішнім мовленням форми, коли воно є підготовкою до останнього і є виявом того, що в прихованій мовній діяльності людина оперує лексичними й структурно-граматичними засобами певної мови, живого мовлення; її внутрішнє мовлення розгортається за "образом і подобою" зовнішнього, що є важливою умовою в процесі вивчення іноземної мови [3].

Це безперечно не означає, ніби внутрішнє мовлення не має, так би мовити, свого буття. У процесах читання іноземною мовою, живого спілкування, писемного мовлення значне місце посідає саме внутрішнє мовлення. У читанні і сприйманні мови інших включається власна мовна діяльність курсантів, завдяки якій те, що курсанти чують або читають, ніби "перекладається" на їх власну мову. Як зазначає В. Є. Сиркіна, для внутрішнього мовлення характерна підтекстність, переклад значень іноземної мови у власні смислові структури, що визначаються розумовим розвитком і спрямованістю того, хто слухає та читає. Саме через внутрішнє мовлення мова інших усвідомлюється, осмислюється. Доки у внутрішньому мовленні не відбудеться "переклад" конкретних значень іноземної мови у власні смислові структури, ця мова залишається простим незрозумілим комплексом звуків чи букв.

Варто відмітити також велику роль роботи внутрішнього мовлення в процесі аудіювання іноземною мовою. Навчання аудіювання за словами Г. А. Китайгородської, З. А. Кочкиної, С. Ф. Шатилова та інших має випереджати в навчанні говорінню. На думку Волобуєвої О. Ф., важливим є те, що аудитивні вправи привчають тих, хто навчається, до мислення іноземною мовою, а це, у свою чергу, допомагає долати неузгодженість між мовними формами і змістом мовлення, яке сприймається. У цьому випадку друга сигнальна система, яка утворюється на базі іншої мови, проектується прямо на першу сигнальну систему: виконує функцію образного відображення дійсності, а формування внутрішнього мовлення іноземною мовою сприяє породженню іншомовного мовлення [1].

Складність аудіювання полягає у тому, що якщо розвиток рідної мови починається з вільного, спонтанного користування мовленням і завершується усвідомленням його форм, то оволодіння іноземною мовою здійснюється в зво-

ротньому порядку. У дитини оволодіння рідною мовою відбувається одночасно з осмисленням навколишньої дійсності, а при оволодінні іноземною мовою внутрішнє мовлення, яке виникає при засвоєнні іноземною мовою, впливає на засвоєння нової мовної системи, лексики і граматики мови, що вивчається.

Отже, слід зазначити, що розвиток внутрішнього мовлення іноземною мовою можна вважати одним із критеріїв успішності оволодіння аудіюванням цією мовою, а також найважливішою базою для формування слухових навичок.

Не менш важливу роль, ніж у процесах слухання й читання, внутрішнє мовлення відіграє в процесах говоріння та письма. При слуханні й читанні воно носить рецептивну репродуктивну форму, оскільки розгортається на готовому, сприйманому в даний момент мовному матеріалі і характеризується перекладом конкретних значень сприйнятої мови у власні смислові структури. Коли ж внутрішнє мовлення включається в процеси голосного мовлення та письма, воно виконує іншу роль. Тут внутрішнє мовлення вже носить продуктивну форму, внаслідок чого змінюється його динаміка і воно виступає в плануючій дії.

Писемне мовлення характеризується високою довільністю і ми змушені уявляти ситуацію подумки. А це означає, що писемне мовлення повинно бути максимально зрозумілим для іншого, в ньому потрібно викласти все до логічного завершення. Цей характер писемного мовлення ставить особливі вимоги до внутрішнього мовлення, до розгортання його семантико-граматичної структури [5].

Варто також зазначити, що особливістю писемного мовлення є насамперед те, що це мовлення без співрозмовника чи з уявним співрозмовником. Почуття людини при цьому можуть бути передані лише вміло підібраними словами і зрозумілі читачем лише з усього контексту. Писемне мовлення характеризується високою довільністю. Будуючи кожне речення, курсант має змогу порівняти його з попередніми і за необхідності внести корективи. У процесі виправлення можна досягти досить високого рівня культури іншомовного писемного мовлення. Саме на цьому етапі можна прослідкувати зворотну дію внутрішнього мовлення. Розвинене внутрішнє мовлення сприяє вдосконаленню писемного мовлення і, навпаки, при цьому розвивається й усне монологічне мовлення, і внутрішнє мовлення та й особистість загалом. Адже більшість майстрів-письменників були водночас і чудовими ораторами. Отже, умови двомовності ще раз підтверджують пряму залежність внутрішнього мовлення від тієї мови, якою володіє курсант.

В умовах двомовності внутрішнє мовлення розгортається на базі то однієї, то іншої мови. Але на якій саме – знову ж таки залежить від “зовнішніх” факторів, зокрема від ситуації розгортання можливостей висловлювання на певній мові. Наявність особливої ситуації мислення, яка вимагає використання іноземної мови, і сприяє розгортанню внутрішнього мовлення на її основі, виходить що “автономність” і “самостійність” внутрішнього мовлення обмежені можливостями тієї мови, на базі якої вона функціонує, і існує тільки в межах цих можливостей [3]. Тому саме стимулювання переносу внутрішніх операцій мислення під час засвоєння курсантами іноземної мови як способу дії в інших проблемних ситуаціях у процесі спілкування є засобом систематизації накопичення знань, що сприяє розвитку інтуїтивного мислення, мовленнєвої здогадки, розвитку розгорнутого внутрішнього мовлення, актуалізації мовленнєвих ресурсів курсанта.

При виявленні закономірностей в процесі засвоєння іноземної мови, пошуці основних властивостей продуктивного мислення та ефективного внутрішнього мовлення виділяємо різні класи внутрішньомовленнєвого матеріалу: узагальненість, ступінь неозначеності інформації, гетерогенність елементів, які викликають бажання у курсанта самостійного пошуку нових даних, фактів, призводять його до систематизації, узагальненості накопичених знань [1].

Прагнення до систематизації мовних явищ, творчого пошуку закономірностей функціонування мовних моделей мови, що вивчається, універсальї, класифікацій належить до мотиваційних ресурсів пізнавальної діяльності, а зокрема до розвитку мислення та внутрішнього говоріння в процесі вивчення іноземної мови.

Істотною рисою внутрішнього мовлення як основного фактора мислення є поступове скорочення мовленнєвих операцій в міру вироблення інтелектуальних навичок і перетворення їх в узагальнений код – мову “семантичних комплексів”, які являють собою редуковані мовленнєві висловлювання в поєднанні з наочними образами [6]. Ніяка інтелектуальна діяльність не була б можливою, не кажучи вже про іншомовну діяльність, без цих процесів, а вищий рівень володіння мовою – це породження такого тексту, в якому лексично-граматичні значення повідомлення стають ширшими поняттями, що стоять за ними і можуть бути направлені на узагальнене вираження.

Розвиваючись у навчальній діяльності таким чином, що задовольняє потреби навчання, внутрішні потреби розуму курсанта, внутрішнє мовлення є разом з цим необхідною умовою військового навчання. Воно включає

ється в процес засвоєння навчального матеріалу. Його наявність дає курсантові можливість повторювати про себе те, що він чує на занятті (пояснення викладача, відповіді інших курсантів), осмислювати, співставляти з добре знайомим, узагальнювати, закріплювати в своїй пам'яті. Внутрішнє мовлення є для курсанта свого роду "перекладачем знань", загальнолюдські знання за його допомогою стають надбанням окремого курсанта.

У зв'язку з цим дослідження внутрішнього мовлення під час вивчення іноземної мови у ВВНЗ заслуговує на особливу увагу. Швидко розуміння усного та писемного іноземного мовлення досягається тільки через максимально розгорнуте артикуляційне закріплення іноземної мови в попередній розумовій практиці. Більш загальний висновок звідси полягає в тому, що всі труднощі оволодіння іноземною мовою відображаються й у внутрішньому мовленні, зокрема в характері прихованої артикуляції. А це в свою чергу демонструє пряму залежність можливостей розгортання внутрішнього мовлення від того, якою мірою курсант володіє усним і писемним мовленням, даною мовою взагалі.

Внутрішнє мовлення перебуває в постійному і складному взаємозв'язку з мовленням зовнішнім. Тільки в єдності та у взаємодії зовнішнє і внутрішнє мовлення максимально задовольняють потреби курсанта в умовах продукування іноземної мови.

Висновок. Отже, виходячи з цих фактів, ми можемо стверджувати, що, роль внутрішнього мовлення при вивченні іноземної мови є надзвичайно важливою та потребує ретельного вивчення. Організуючи навчальний процес для належного вивчення іноземної мови курсантами, викладач повинен максимально імплементувати знання щодо структури і розвитку внутрішнього мовлення, варіювати завданнями та проблемами, спрямованими на формування навичок внутрішнього та зовнішнього мовлення, стимулювати цим пам'ять, мислення, високорівневе текстопородження іноземною мовою, використання попереднього досвіду курсантами, уміння самостійно оволодівати новими знаннями, створювати повну орієнтовну основу своїх дій для ефективного формування іншомовної професійної комунікативної компетентності майбутніх військовослужбовців.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку ми вважаємо ретельне вивчення саме психологічних механізмів продуктивних видів мовленнєвої діяльності тих, хто вивчає іноземну мову, а також проведення експериментального дослідження мовленнєвого задуму при породженні висловлювань іноземною мовою.

Список використаної літератури

1. Волобуєва О. Ф. Психологічні проблеми навчання аудіюванню / О. Ф. Волобуєва // Збірник наукових праць інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за редакцією С. Д. Максименка. – К., 2002. – Том. 4. част. 7. – С. 33.
2. Виготський Л. С. Мислення та мова / Л. С. Виготський. – К. : Лабіринт, 1996. – 415 с.
3. Кузнецова О. О. Психологічні особливості розвитку іноземного мовлення студентів в іноземних вузах : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / О. О. Кузнецова ; Острозька академія. – К., 1998. – 160 с.
4. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навчальний посібник / П. А. М'ясоїд. – К. : Вища школа, 2000. – С. 390–395.
5. Психологія : підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та інші, за редакцією Ю. Л. Трофімова. – К. : Лебідь, 2000. – С. 270–276.
6. Соколов Л. Н. Внутренняя речь и мышление / Л. Н. Соколов. – М. : Просвещение, 1968. – 248 с.

Рецензент – кандидат психологічних наук Ширяєва Т. М.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2013.

Гришко-Дунаевская В. А., Усачик Н. М. Роль внутренней речи при изучении иностранного языка в высших военных учебных заведениях

Авторами рассмотрены особенности развития внутренней речи, установлена ее связь с мыслительными процессами во время изучения иностранного языка в высших военных учебных заведениях. Отмечена роль развития внутреннего мышления как важного критерия формирования коммуникативной компетентности будущих военнослужащих.

Ключевые слова: *внутренняя и внешняя речь, процессы мышления, иностранный язык, учебная группа, высшее военное учебное заведение.*

Hrishko-Dunaievska V. A., Usachyk N. M. The role of the internal speech while foreign language studying at the higher military educational establishments

Peculiarities of the internal speech development and mental connection while foreign language studying at the higher military educational establishments have been defined. The role of internal speech development as an important criteria of communicative competence formation of future servicemen has been pointed out.

Keywords: *internal and external speech, mental processes, foreign language, study group, higher military educational establishment.*